

Türk Dilinde *I Çokluk Eki

*I Plural Suffix in the Turkic

Ercan Alkaya

Prof. Dr., Fırat Üniversitesi
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ / Türkiye
e-posta ealkaya16@gmail.com
orcid 0000-0002-9618-5614
doi 10.54316/dilarastirmalari.1125637

Süleyman Kaan Yalçın

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ / Türkiye
e-posta skyalcin23@gmail.com
orcid 0000-0002-3908-9204
doi 10.54316/dilarastirmalari.1125637

Atıf

Citation
Alkaya, Ercan; Yalçın,
Süleyman Kaan (2022).
Türk Dilinde *I Çokluk Eki
Dil Araştırmaları, 31: 17-24.

Başvuru

Submitted
03.06.2022

Revizyon

Revised
03.08.2022

Kabul

Accepted
06.09.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online
30.11.2022

ÖZ

Varlıkların birden fazla olma durumunu belirten çokluk kavramı, dillerde genellikle sayı kategorisi içerisinde ele alınan bir kavramdır. Çokluk kavramı dillerde ekler, sözcükler ve sözcük grupları gibi farklı yapılarla kurulan özel kategorilerdir.

Hem tarihî dönemlerde hem de çağdaş devirlerde Türk dilinin (Çuvaş Türkçesi hariç) yaygın olarak kullanılan çokluk eki +IAr'dır; ancak Türkçenin eski yazılı metinlerinden itibaren tanıklanan ve sözcüklerin kök veya gövdeleriyle kaynaştığı için çokluk eki işlevini yitirmiş olan birçok çokluk işlevli ekin varlığı, Türkçenin çokluk eki açısından zengin bir dil olduğunun göstergesidir.

Türkçede yaygın olarak kullanılan çokluk eki +IAr dışında tarihî süreç içerisinde donmuş, kaynaşmış veya aktif çokluk işlevini kaybetmiş olan +z, (+r), +gÜn, +An, +IA, +t, +k, +s, +ş vb. gibi bazı eklerin varlığı son yıllarda birçok Türkologun dikkatini çekmiş ve araştırma konusu olmuştur.

Altay dillerinde bulunan çokluk eklerinden biri de *I çokluk ekidir. Poppe, *I çokluk ekinin Tunguzcada sistemli olarak korunduğunu (mō > mō-l “ağaçlar”; mü > mü-l “sular”, bira > bira-l “nehirler”); yazılı Moğolcada bulunmasa bile Moğolcanın en eski metinlerinde de bu yapıya rastlandığını belirtmiştir. Türkçede ise *I çokluk ekinin bu şekliyle yer almadığını; sadece +IAr çokluk ekinin bir parçası olarak *IA ekinde geçtiğini belirtmiştir.

Bu çalışmada Altay dillerinde *I'li biçimde görülen *I çokluk ekinin Türkçede de +IAr veya *IA yapısından bağımsız tıpkı Altay dillerinde olduğu gibi *I'li biçimiyle arkaik bir şekilde var olduğu ve sözcüklerle kaynaşmış olan bazı yapılarda hâlâ yaşadığı kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *I çokluk eki, Türk dili, Altay dilleri

ABSTRACT

The concept of plurality, which indicates the existence of more than one, is a concept that is generally considered in the category of number in languages. The concept of plurality is special category established with different structures such as affixes, words and phrases in languages.

The plural suffix +lAr, which is widely used in the Turkic dialects (except Chuvash Turkic), both in historical and contemporary times; however, the existence of many plural suffixes, which have been seen since the ancient written texts of Turkic and lost their plural suffix function because they fused with the roots or stems of the words, is an indication that Turkic is a rich language about plural suffixes.

Apart from the plural suffix +lAr, which is widely used in Turkic, the existence of some suffixes such as +z, (+r), +gUn, +An, +lA, +t, +k, +s, +ş etc. which have been frozen, fused or lost its active plural function in the historical process, has attracted the attention of many Turcologs and have been the subject of research.

One of the plural suffixes in Altaic languages is *l plural suffix. Poppe noted that the plural suffix *l is systematically preserved in Tungusic (mō > mō-l "trees"; mū > mū-l "waters", bira > bira-l "rivers"); He stated that even though it is not found in written Mongolian, this structure can be seen in the oldest texts of Mongolian. In Turkic, the plural suffix *l does not exist in this form; he stated that it is only included in the appendix *lA as a part of the plural suffix +lAr.

In this study, it will be tried to prove that the plural suffix *l, which is seen as *l in Altaic languages, also exists in Turkic in an archaic form with *l form independent of +lAr or *lA structure, just like in Altaic languages, and it still lives in some structures that are fused with words.

Keywords: *l plural suffix, Turkish language, Turkic dialects, Altaic languages

Giriş

Çokluk terimi sayıca birden çok olanı göstermek için kullanılan bir gramer terimidir. Dillerde çokluk; ekler, sözcükler veya sözcük grupları gibi farklı yapılarla kurulan özel kategorilerdir.

Bazı Altay dillerinin temel özelliklerinden biri, çokluk eklerinin çeşitli ve fazla oluşudur. Bu dillerden Tunguzca ve Moğolca mevcut Altay dillerine göre çokluk ekleri açısından daha çeşitli ve zengindir. Türk dilinde ise çokluk ekleri bu dillere göre daha sınırlıdır ve yaşayan çokluk eki, Çuvaş Türkçesinde +sem, diğer Türk lehçelerinde ise +lAr'dır; ancak Türkçedeki diğer çokluk eklerinin kalıntıları daha önce pek çok çokluk ekinin var olduğunun kanıtıdır (Poppe, 2018: 93).

Türk dilinin (Çuvaş Türkçesi hariç) yaygın olarak kullanılan çokluk eki +lAr ve +lAr'ın fonetik türevleri olan +lOr, +nAr, +nOr, +TAr, +TOAr, +zAr, +Ar¹ gibi eklerdir; ancak Türkçenin en eski yazılı metinlerinden itibaren tanımlanan ve sözcüklerin kök veya gövdeleriyle kaynaştığı için donmuş veya aktif çokluk eki işlevini yitirmiş olan birçok

¹ Alkaya, Sibiryaya Tatar Türkçesi ağızları içerisinde yer alan Saz yöresi ağzında (-alar/-eler >) lar/ler unsurunun hece yutulması sonucunda -ar/-er şeklinde de görüldüğünü belirtir: alatamalar/olotamar "dedemler, (dedem ve ninem)"; ekemalar/ekemar "ağabeyimler (ağabeyim ve ailesi)" (2010, 5).

çokluk işlevli ekin (+z, (+r), +gUn, +An, +lA, +t, +k, +s, +ş vb. gibi) varlığı, Türkçenin çokluk eki açısından zengin bir dil olduğunun göstergesidir. Bu da Türkçenin aslında diğer bazı Altay dilleri gibi çok zengin ve çeşitli bir çokluk kategorisine sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Türk Dilinde Çokluk Ekleri ve Türevleri İçin Yapılmış Çalışmalar

Türkçenin hem tarihi hem de çağdaş dönemlerinde +lAr çokluk eki dışında çokluk ifade eden birçok eke sahip olduğu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

N. Poppe, “Altay Dillerinde Çokluk Ekleri” adlı makalesinde Türkçenin de içinde bulunduğu Altay dillerindeki çokluk eklerinin (*t (d), *s (sa), *l (la)², *n (na, an), *r) çeşitliliğinden bahseder (2008: 93-110).

A. Von Gabain, “Eski Türkçenin Grameri” adlı çalışmasının “Çokluk” kısmında 168-172. maddeleri arasında +lAr dışında +GUn, +z, +An, +t eklerinin bulunduğunu örneklerle açıklar (2003: 62).

Talat Tekin, “Orhun Türkçesi Grameri” adlı eserinde +GUn, +An, +t, +s eklerinin çokluk fonksiyonundan bahseder (2016: 96-97).

Han-Woo Choi, “Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi” adlı eserinde t, d, n, l³, r, nar, nad vb. biçimlerin çokluk yapılarına değinir (2010, 263-267).

Juha Janhunen, “Türk Dilinde *s Çokluk Eki” adlı makalesinde ortak Türk dilinde çokluk eki olan –lAr ekinin yanı sıra Çuvaşça da dâhil olmak üzere Türk lehçelerinde daha eskiye dayanan ve *-s olarak ihya edilebilecek bir çokluk ekinin varlığından bahsederek ekin, ortak Türk dilinde (*)-z, Bulgar Türkçesinde ise (*)-r biçiminde temsil edildiğini ve çağdaş Türk lehçelerinde ise zamirler, sayılar, vücut kısımlarının adları ve bunların dışında kalan az sayıda bazı kelimeleri içeren ad kategorisindeki sözcük birimlerinde muhafaza edildiğini belirtir (2018: 485-895).

Aysu Ata, “Türk Dillerinde +lA Çokluk Eki” adlı makalesinde sadece Dîvânü Lugât’it Türk’te tespit edilmiş olan +lA çokluk ekinin aynı zamanda Rylands nüshası Kur’an Tercümesi ile Horasan ve Karaçay-Balkar Türkçelerinde de görüldüğünü ve bu yapının +lAr ekinden bir “r” ünsüz düşmesiyle veya bir istinsah hatasıyla oluşmadığını bunun aslı bir +lA çokluk ekine işaret ettiğini belirtmiştir (2019: 89-99).

Mehmet Hazar, “Türk Lehçelerindeki Sözcüklerle Kaynaşmış Bir +(I)z Çokluk Eki” adlı makalesinde Türk dillerinde işlek olmayan bir +(I)z çokluk ekinin ikilik fonksiyonu ile çeşitli Türk lehçelerinde yaşadığından ve /z/ foneminin zamanla l, r, z, s, ş akıcı ünsüzlerine karşılık geldiğinden bahsetmiştir (2003: 131-141).

² Poppe, *l çokluk ekinin Türkçede bu şekilde yer almadığını; bununla birlikte çokluk eki olarak hissedilmediği bazı kelimelerde korunmuş olabileceğini ifade eder ve *l’in çokluk biçimiyle sadece +lAr çokluk ekinin bir parçası olarak *lA ekinde geçtiğini belirtir (2008: 101).

³ Choi de *l çokluk ekine Türkçedeki +lar biçimi içerisinde yer vermiştir (2010, 265).

Cahit Başdaş, “Türk Lehçelerinde İşteşlik Eki -ş- ve Çokluk” adlı makalesinde Türkçedeki -ş- işteş çatı ekinin fiile kattığı işteşlik işlevinin yanı sıra diğer çatı eklerinden farklı olarak anı zamanda şahsın çokluğunu da bildirme görevini üstlendiğinden bahseder (2007: 291-296). İsmail Ulutaş da “Kırgız Türkçesinde -ş İşteşlik Ekinin Üçüncü Çokluk şahıs İfadesi İçin Kullanılması Üzerine” adlı makalesinde aynı şekilde -ş- işteşlik ekinin şahsın çokluğunu belirten bir durumu da üstlendiğini ifade eder (2007: 1-6). Nursel Dinler ise “Türk Dilindeki Eş, Koş, Tuş Sözcükleri Örneğinde -ş Çokluk Eki” adlı makalesinde eş, koş, tuş sözcükleri ve türeme aileleri örneğinde sözcüğün kökü ile bütünleşmiş görünen bir -ş ekinin Türk dilinde çokluk ifade ettiğini belirtmiştir (2020: 179-196).

Nadir İlhan’ın “Türk Dilinde Çokluk” (2009) adlı eseri ile Cahit Başdaş’ın “Türkçede Çokluk Kavramı ve Ekleri” (2011: 289-293); Nadir İlhan’ın “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Çokluk Ekleri” (2017: 155-168) ve “Semra Alyılmaz’ın “On Plurality Category and Teaching in Turkish” (2017: 94-99) adlı makalelerinde Türk dilinde ve ağzlarında yer alan çokluk ekleri bütüncül olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmalardaki +lAr eki dışında Türk dili için çokluk ifade eden bazı yapılar şu şekilde sıralanabilir:

- +An: eren, oğlan, yegren, özen vb.;
- +Ar / (ş) Ar: Avar, Av(ş)ar, ikişer, üçer vb.;
- +GII: babamgil, dayımgil, üçgül, dörtgül vb.;
- +GUN: iniygün, kelingün, alkagun/alkugun, kamagun vb.;
- +XK: ayak, bilek, bacak, parmak, talak/talah vb.
- +lA: atlaka, ıslaka, yılmıla, tavla, üyle, ıtlı;
- +s: İşbaras, töles;
- +ş: yış, diş, oğuş, kaş;
- +XT: oğlt, tigit, alpogut, kanat, İskit, Soğut, Mançud/Mançut, Bayat;
- +Xz: göz, yüz, diz, omuz, biz, siz, boynuz, beşiz, ikiz.

Bunlara ek olarak diğer bütün çalışma ve makalelerde çokluk ifadesi için +GII bir bütün olarak ele alınmış ve çokluk yapısının bu ekle sağlandığı belirtilmiştir; ancak Süleyman Kaan Yalçın kaleme aldığı “+gil Eki Üzerine Etimolojik Bir Değerlendirme” adlı makalesinde bu ekin birleşik yapıda bir durum arz ettiğini ve asıl çokluk yapısının diğer Altay dillerinde var olmasına rağmen Türkçede olmadığı söylenen *l çokluk ekinin kaynaklandığını belirtmiş ve Türk dilinde yanında bir ünlü olmaksızın sadece ünsüz şekliyle kullanılan *l çokluk ekinin varlığını kanıtlayacak bir kapı aralamıştır (2021:1-12).

*l Çokluk Ekine Dair Veriler ve Değerlendirmeler

Türkçedeki tanıklığı bir sorunmuş gibi görülebilecek olan *l çokluk ekinin Altay dillerinde izlenebilen ortak çokluk eklerinden (*l, *n, *s, *t, *r) biri olduğu

unutulmamalıdır. Poppe de bu ortak eklerin Altay dillerinden miras kalan ekler olduğunu vurgulamaktadır (2008: 105).

Poppe *l çokluk ekinin Tunguzcada sistemli olarak korunduğunu (mō > mō-l “ağaçlar”; mü > mü-l “sular”, bira > bira-l “nehirler”); yazılı Moğolcada bulunmadığını ancak Moğolcanın en eski metinlerinde bu yapıya rastlandığını belirtmiştir. Türkçede ise *l çokluk ekinin bu şekliyle yer almadığını; fakat +lAr çokluk ekinin bir parçası olarak *lA ekinde geçtiğini belirtmiştir (2008: 100-101). Ancak Poppe Türkçede *l çokluk ekinin bu şekliyle yer almasa da bir çokluk eki olarak hissedilmediği bazı kelimelerde korunmuş olarak bulunabileceğine de işaret etmiştir (2008: 101).

Yalçın da Altay dillerinde ünlülü ve ünlüsüz çokluk eki olarak bulunan (*l (la/lar), *n (an, na, nasal, nar), *s (sa, sal, us), *t (ta, d) vb. *r) eklerinin Türkçedeki izlerine bakılacak olursa Türkçede bulunmadığı söylenen *l kullanımının tıpkı +gi-l ekinde olduğu gibi arkaik olarak var olabileceğini şu sebeplerden ötürü öne sürmüştür:

“1. Altay dillerinde çokluk eki olarak ünlülü ve ünlüsüz şekilde yer alan (*l, *n, *s, *t, *r/z) eklerle bakıldığında bu eklerden *l dışındakilerin Türkçede sadece ünlüsüz (oğlan⁴, eren, ışbaras, töles, tigit, türküt, epâr “biz”, esâr “siz”, biz, siz, ikiz); *l kullanımının ise sadece ünlülü *la/lar (insanlar, yılkıla “yılkılar”) olarak tanımlanıyor olması düşündürücüdür.

2. Türkçedeki ünlüsüz olarak kullanılan çokluk eklerinin daha çok Eski Türkçeden kalma çok az sözcükte yaşadığı (eren, ışbaras, töles, tigit, türküt, ikiz vb.) ve bugün bu çokluk eklerinin kullanımdan düştüğü görülmektedir. Bu sebeple *l'nin ünlüsüz biçiminin de +gi-l ekindeki gibi ender yapılarda yaşadığı ve uzun zaman önce kullanımdan düştüğü düşünülebilir.

3. Türkçe dışındaki Altay dillerinde çokluk eklerinin ünlülü (la, sa, ta, na, nar, nud vb.), ve ünlüsüz (*l, *n, *s, *t, *r) olarak her iki şekilde kullanımının mevcut olması Türkçe için de *l çokluk ekinin hem ünlülü hem ünlüsüz kullanılma ihtimalini güçlendirmektedir.” (2021: 9-10).

Bu çalışmada Altay dillerinde *l'li biçimde görülen *l çokluk ekinin Türkçede de +lAr veya *lA yapısından bağımsız tıpkı Altay dillerinde olduğu gibi *l'li biçimiyle arkaik bir şekilde var olduğu ve sözcüklerle kaynaşmış olan bazı yapılarda hâlâ yaşadığı öne sürülerek *l çokluk ekinin +GI-l eki dışında daha birçok sözcükte kalıplaşarak çokluk eki fonksiyonunu yitirdiği ve kökle karıştığı öngörülmektedir. Bu durum sadece bu ekte değil diğer birçok ünlüsüz kullanılan çokluk eki için de böyledir. Örneğin *z çokluk eki bugün Türkçede göz, yüz, omuz, diz, boğaz, biz, siz, deniz vb. gibi sözcüklerde çokluk fonksiyonunu yitirmiş hatta üzerine +lAr çokluk ekini bile almıştır (gözler, yüzler, omuzlar, dizler, bizler, denizler vs.).

*l çokluk ekinin sözcükte kalıplaşmış arkaik bir unsur olarak bulunabileceği fikrinden hareketle özellikle organ adlarında ve belli belirsiz çokluk ifadelerinde yer alan sözcüklerde izlerinin olacağı aşikârdır. Nasıl ki göz, yüz, diz vb. sözcüklerde *z; ayak, kulak, bilek, tırnak, dirsek vb. sözcüklerde *k; kaş, diş, yış (orman), oğuş (ok+uş boylar),

⁴ Poppe “-an/-en'deki a/e ünlüsü sorun değildir; son ünsüz n çokluk ekidir ve Moğolca -n'ye denk gelir” diyerek n'li bu kullanımı ünlüsüz olarak belirtmiştir (2008: 103).

üküş (çok) vb. gibi sözcüklerde *ş çokluk eki ise *l'nin de tek başına bulunduğu ve aynı görevle yer aldığı “**el, kol, dil, bel⁵, kıl, dal, bal⁶, yol, göl, kül, yel, el (halk), çöl, dul⁷, döl, yıl, kul, oğul, bol, yal** (köpek ve sığırlara yedirilmek için un ve kepekten yapılan karışım), **ükül/ekil⁸** (çok) vb. gibi” sözcüklerde çokluk bildiren bir ek olduğu düşünülmelidir.

*l'nin nicelik veya kavramsal anlamda bir çokluk eki olarak kalıplaştığını düşündüğümüz “**el, kol, dil, bel, kıl, dal, bal, yol, göl, kül, yel, el (halk), çöl, dul, döl, yıl, kul, oğul, bol, yal** (köpek ve sığırlara yedirilmek için un ve kepekten yapılan karışım), **ükül/ekil** (çok) vb. gibi” sözcüklerin bazılarıyla ilgili olarak kökenlerine ait tanıklı bir bilgiye sahip değiliz; ancak dil mantığı ve sistematığı Türkçede çokluk kategorisi içinde arkaik bir unsur olarak *l'nin de bulunması gerektiğini mümkün kılmaktadır. Ayrıca *l'nin, kalıplaşmış ve arkaik bir şekilde de olsa Türkçede de +lAr veya *lA yapısından bağımsız bir şekilde tıpkı diğer bazı Altay dillerinde olduğu gibi sözcüklerde çokluk eki işleviyle görülüyor olması, Türkçenin Altay dilleriyle olan yakın

⁵ İkili çokluk ifade ettiği düşünülen “dil ve bel” sözcükleri ilk etapta el ve kol sözcükleri gibi insanda iki ayrı organmış gibi görünmediği için tek bir organ gibi düşünülebilir; ancak dil sözcüğü dil ve küçük dil ayrımı anlamında ikili çokluk içerisinde sayılabilir. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük'te küçük dili “Damağın arkasında bulunan dile benzer küçük uzantı” şeklinde tanımlamış (2011: 1553). Birebir el ve kol gibi aynı organlar olmasa da dil ve küçük dil benzerlikleri açısından çokluk durumu taşıyan yapılar olarak değerlendirilmelidir. Öyle ki, Türkçemizde şaşırmaq, donakalmak anlamında kullanılan “küçük dilini yutmak” ibaresiyle deyimleşmiş bir kullanıma da sahip olan bu yapı; ayrıca seslerin şekillenmesinde tıpkı dil organı gibi benzer bir rol de üstlenmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te ğ sesi için “küçük dil ünsüzü” ibaresini kullanarak şu tanıma yer vermektedir: “Akcığerlerden gelen havanın art damakta küçük dilin çevresinden sızarak çıkmasıyla oluşan ünsüz: ğ.” (2011: 1553). Bel sözcüğü ise tıpkı yüz ve boğaz sözcüğündeki gibi vücutta tek olan ancak her iki yanın kastedilerek çokluk eki taşıdığı düşünülen yapılara benzer şekilde yani göğüsle karın, sırtla kalçalar arasındaki daralmış bölüme ait sağ ve sol, arka veya ön kısmın kastedilmesi anlamında kullanılan bir çokluk durumunu ifade ettiği düşünülerek çokluk eki *l'yi almış olarak değerlendirilmiştir.

⁶ Bal sözcüğünün normal bal anlamı dışında balçık, gölet, bataklık, su birikintisi, çamur vb. gibi anlamları için bk. Mehmet Vefa Nalbant, (2018). “Eski Türkçe “Balık” Sözcüğü Üzerine Yeni Bir Etimoloji Denemesi”, Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator-Moğolistan) Bildiriler Kitabı 2. Cilt, Kesit Yayınları, s.1120-1133. Ayrıca bal sözcüğündeki l'nin çokluk işlevi taşıdığına dair “bal” sözcüğünün kökeninde tasarlanan pa/ba “su” yapısı için bk. Süleyman Kaan Yalçın. (2018). “Su Sözcüğünün Etimolojisi ve Su ile İlişkilendirilen Farklı Sözcüklere Yönelik Ortak Kök Arayışı”, Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator-Moğolistan) Bildiriler Kitabı 2. Cilt, Kesit Yayınları, s.1486-1498.

⁷ Dul sözcüğü anlamsal açıdan bakıldığında ilk etapta eşinden boşanan veya eşi ölmüş olan tek erkek veya kadını anlatmakta kullanılan ve tek bir varlığı karşılayan bir sözcük olarak görülebilir; ancak bu sözcük de tıpkı oğul sözcüğünde olduğu gibi sadece tek erkek veya kadını ifade etmesine rağmen her iki cinsin evlat olma durumunu yansıtan bir kavramsal çokluğa sahiptir. Bu yönüyle tıpkı oğul gibi dul sözcüğü de hem erkeğin hem kadının ortak durumunu yansıtan ve *l çokluk ekini kavramsal çokluğu üstlenmek için almış olan yapılar arasında sayılabilir. Dul sözcüğü birden fazla kişiyi anlatmıyor olsa da her iki cinse ait ortak durumu yansıttığı için kavramsal çokluğu yansıtan bir sözcük olarak düşünülmelidir.

⁸ Hakimzyanov tarafından “äkile” biçiminde okunan bu sözcük (1986, 174), Talat Tekin'in “Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası” adlı eserinde Ana Bulgar Türkçesindeki “ükil” biçimden gelişen ve Eski Türkçedeki “üküş”ün karşılığı olarak belirtilir (1988, 191).

ilişkisi veya akrabalığı açısından da tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Çünkü Türkçe için *I çokluk ekinin hem ünlülü (+Ia, +IAr) hem de ünlüsüz (*I) biçimde kullanılması, Türkçe dışındaki Altay dillerinde çokluk eklerinin hem ünlülü (Ia, sa, ta, na, nar, nud vb.) hem de ünlüsüz (*I, *n, *s, *t, *r) olarak her iki şekilde bulunuyor olması bakımından Türkçeyi diğer Altay dil ailesindeki dillerle de mevcut durum açısından eşitleyen başka bir ortak unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Altay dillerinin ortak çokluk eklerinden biri olan *I çokluk ekinin Türkçede +IAr veya *IA yapısından bağımsız bir şekilde sözcüklere nicelik veya kavramsal çokluk anlamı yükleyen bir çokluk eki işleviyle görülüyor olmasına dair bazı kanıtlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkçenin genel olarak çokluk eki +IAr'dır; ancak Türkçede kök veya gövde ile bütünleşerek işlevini kaybetmiş +IAr dışında pek çok çokluk ifadesi bildiren ek ile karşılaşmaktadır (+z, (+r), +gUn, +An, +IA, +t, +k, +s, +ş vb. gibi). Bu türden ekleri üzerine almış olan (göz, diz, oğlan, oğuş, ayak, bilek, Buryat, Yakut, Türgiş, Işbaras vb.) sözcüklerde olduğu gibi *I ekinin de sayısal veya kavramsal çokluk ifade ettiği birçok sözcüğün (el, kol, dil, bel, kıl, dal, bal, yol, göl, kül, yel, el "halk", çöl, dul, döl, yıl, kul, oğul, bol, yal (köpek ve sığırlara yedirilmek için un ve kepekten yapılan karışım), **ükül/ekil** "çok" vb. gibi) olduğu görülmektedir.

2. *I eki bugün işlek çokluk eki görevini yitirmiş olmakla birlikte özellikle organ adlarındaki ikili çokluk ifadelerinde (el, kol dil, bel vb.) veya kavramsal anlamdaki çokluk bildiren sözcüklerde (kıl, dal, yol, göl, kül, yel, el "halk", çöl, dul, yal, bal, döl, yıl, kul, oğul, bol, **ükül/ekil** "çok") kalıplaşmış bir şekilde görülmektedir.

3. Tıpkı Altay dillerinde çokluk eklerinin ünlülü (Ia, sa, ta, na, nar, nud vb.) ve ünlüsüz (*I, *n, *s, *t, *r) olarak her iki şekildeki kullanımının mevcut olması gibi Türkçede de *I çokluk ekinin hem ünlülü (+Ia, +IAr) hem de ünlüsüz (*I) biçimdeki kullanımlarda kalıplaşmış ve arkaik olarak yer alıyor oluşu, Altay dil ailesindeki diğer dillerle Türkçeyi bu anlamda eşleştiren bir başka ortak unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak Altay dillerinin ortak çokluk eklerinden biri olan *I çokluk eki Türkçede +IAr veya *IA yapısından bağımsız bir şekilde sözcüklere nicelik veya kavramsal çokluk anlamı yükleyen ve +IAr eki yanında işlevini kaybetmiş bir çokluk eki görünümündedir.

Kaynakça

- ALKAYA, E. (2010). "Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +IAr Çokluk Eki Üzerine". *Müjân Cunbur Armağanı* (Haz. Tuncer Gülensoy). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 31-37.
- ALYILMAZ, S. (2017). "On Plurality Category and Teaching in Turkish". *Journal of Education and Training Studies*, 5/9, Redfame Publishing. <https://redfame.com/journal/index.php/jets/article/view/2528/2777>.

- ATA, A. (2009). “Türk Dillerinde +IA Çokluk Eki”. *International Journal of Central Asian Studies*, 13: 89-99.
- BAŞDAŞ, C. (2007). “Türk Lehçelerinde İşteşlik Eki -ş- ve Çokluk”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri (9-15 Nisan 2006-Çeşme/İzmir)*, Ankara, I, 291-296.
- BAŞDAŞ, C. (2011). “Türkçede Çokluk Kavramı ve Ekleri”. *IV. Uluslararası, Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri (22-24 Aralık)*, Muğla, I, 289-293.
- CHOI, H. (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİNLER, N. (2020). “Türk Dilindeki Eş, Koş, Tuş Sözcükleri Örneğinde -ş Çokluk Eki”. *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı*. İstanbul: Kesit, 179-196.
- GABAİN, A. V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- HAKIMZYANOV, F. S. (1986). “New Volga Bulgarian Inscriptions”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 173-177.
- HAZAR, M. (2003). “Türk Lehçelerindeki Sözcüklerle Kaynaşmış Bir +(I)z Çokluk Eki”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8-1, (15, Bahar): 131-141.
- İLHAN, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas.
- İLHAN, N. (2017). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çokluk Ekleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63: 155-168.
- JANHUNEN, J. (2018). “Türk Dilinde *-s Çokluk Eki” (Çev: Uluhan Özalan). *TÜRÜK*, 13: 485-495.
- NALBANT, M. V. (2018). “Eski Türkçe “Balık” Sözcüğü Üzerine Yeni Bir Etimoloji Denemesi”, *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator-Moğolistan) Bildiriler Kitabı 2. Cilt*. İstanbul: Kesit, 1120-1133.
- POPPE, N. (2008). “Altay Dillerinde Çokluk Ekleri” (Çev. Caner Kerimoğlu). *Dil Araştırmaları Dergisi*. 2: 93-110.
- TEKİN, T. (1988). *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TEKİN, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ULUTAŞ, İ. (2007). “Kırgız Türkçesinde -ş İşteşlik Ekinin Üçüncü Çokluk Şahıs İfadesi İçin Kullanılması Üzerine”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 12: 1-6.
- YALÇIN, S. K. (2018). “Su Sözcüğünün Etimolojisi ve Su ile İlişkilendirilen Farklı Sözcüklere Yönelik Ortak Kök Arayışı”, *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018, Ulanbator-Moğolistan) Bildiriler Kitabı 2. Cilt*. İstanbul: Kesit Yayınları, 1486-1498.
- YALÇIN, S. K. (2021). “+gil Eki Üzerine Etimolojik Bir Değerlendirme”. *TÜRKLAD*. 5/1: 1-12.